

Analýza pevných vzorků

Mgr. Karel Novotný Ph.D.

Ústav chemie PřF MU Brno

Laboratoř atomové spektrochemie PřF MU Brno

Výhody analýzy pevných vzorků

Eliminace rozkladů pevných vzorků při roztokové analýze:

časově náročné rozklady rezistentních materiálů

vysoká spotřeba chemikálií zatěžujících životní prostředí (kyseliny, tavidla)

finanční náročnost

možnost kontaminace

destrukce vzorku

Výhody analýzy pevných vzorků

Umožňují:

lokální analýzu, mikroanalýzu, analýzu nehomogenit

strukturní analýzu (RTG)

mapování povrchu vzorku a stanovení hloubkového profilu

rychlé metody, nedestruktivní a nebo s minimálním narušením povrchu vzorku

Atomová emisní spektrometrie v analýze pevných vzorků

Atomová spektrometrie: Emise /absorpce elektromagnetického záření atomy, ionty

Kvantované přechody valenčních elektronů $E_2 - E_1 = hc/\lambda$ (spektra VUV, UV, VIS)

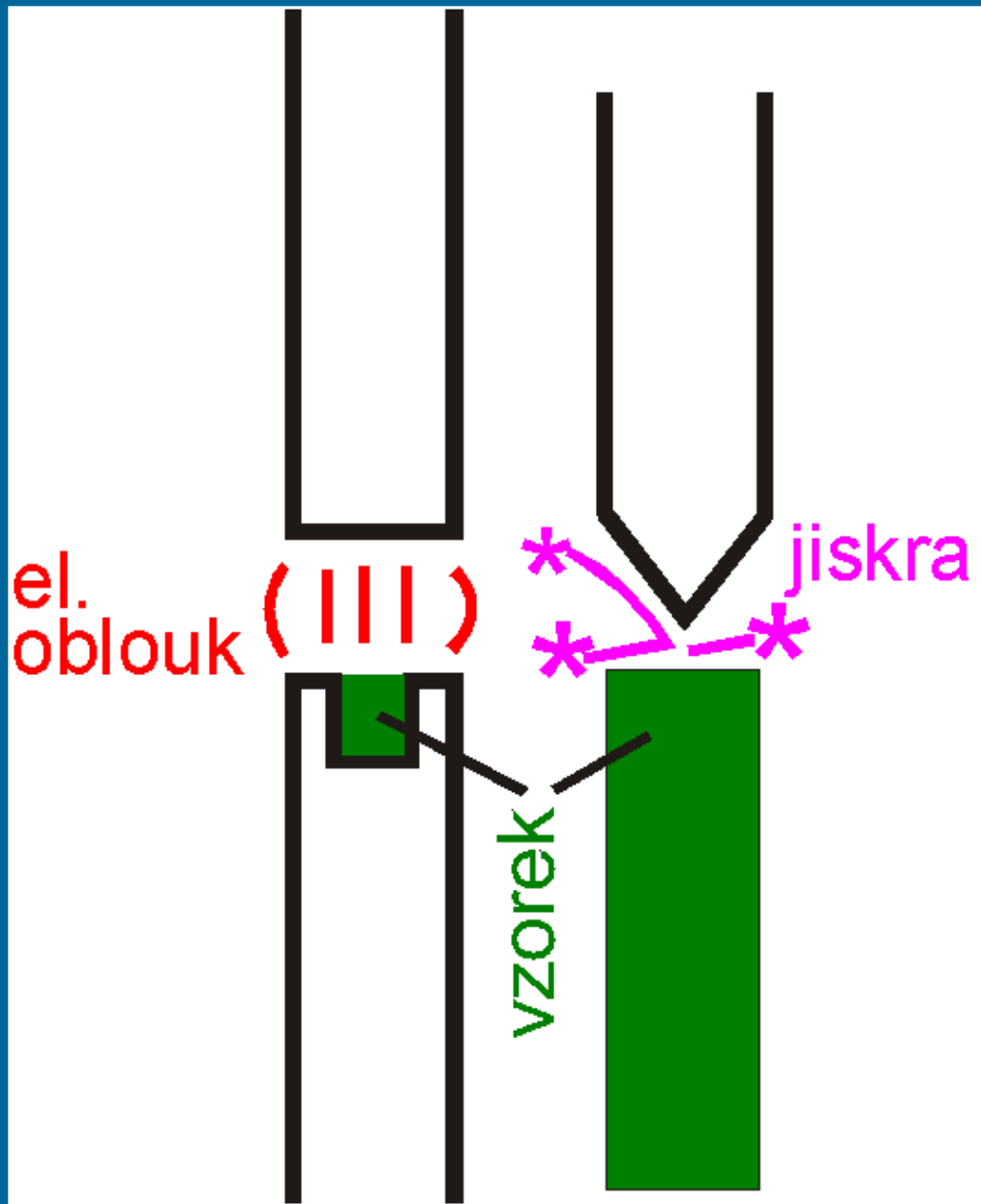
Přechody subvalenčních elektronů (RTG)

Emisní metody: signál = emise fotonů

Atomová emisní spektrometrie (AES) je metoda prvkové analýzy založená na generování a detekci čárových spekter při zářivé deexcitaci valenčních elektronů ze vzbuzených do nižších stavů

Jiskrová spektrometrie

Elektrické zdroje buzení

Excitační zdroj

- ELEKTRICKÝ OBLOUK

- **grafitové či kovové elektrody**

stejnoseměrný a střídavý

- JISKRA

- **kovové elektrody**

- **z pracovní se odpaří malé množství vzorku**

Jiskrový výboj

jedná se o krátké proudové impulzy se značnou intenzitou

teplota výboje dosahuje až 20000 K

charakter výboje je ovlivněn velikostí indukčnosti L, odporu R a kapacity C

frekvence výboje – $f = 1 / (2\pi\sqrt{LC})$, $10^5 - 10^7$ Hz,

zvýšení indukčnosti vede k zvětšení poměru S/N

Atomová emisní spektrometrie

ZPRACOVÁNÍ EMITOVANÉHO ZÁŘENÍ

- **SPEKTROMETRY a SPEKTROGRAFY**
- **spektrograf - plošný záznam spektra**
  - ↳ **mnohokanálová detekce záření**
  - ↳ **fotografická deska, (diodové pole)**
- **spektrometr - fotoelektrický detektor**
  - ↳ **jednokanálová detekce**

Atomová emisní spektrometrie

ZPRACOVÁNÍ EMITOVANÉHO ZÁŘENÍ

- **ROZKLAD EMITOVANÉHO ZÁŘENÍ**
- **monochromátor - izolace úzkého spektrálního intervalu z polychromatického záření**
  - ↙ vstupní štěrbina
  - ↙ **DISPERZNÍ PRVEK** (mřížka, hranol)
  - ↙ výstupní štěrbina
  - ↙ **zaostřovací optika**

Atomová emisní spektrometrie

ZPRACOVÁNÍ EMITOVANÉHO ZÁŘENÍ

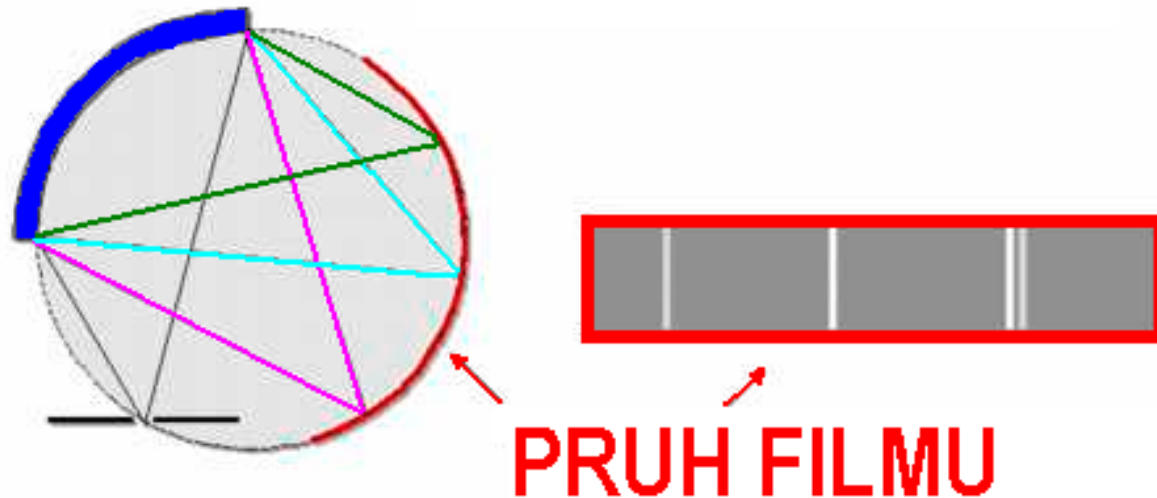
- **DETEKCE ZÁŘENÍ**
  - **FOTOGRAFICKÁ**
    - ↳ fotografická deska
    - ↳ film
  - **FOTOELEKTRICKÁ**
    - ↳ převod optického signálu na elektrický

Atomová emisní spektrometrie

ZPRACOVÁNÍ EMITOVANÉHO ZÁŘENÍ

- FOTOGRAFICKÁ DETEKCE ZÁŘENÍ

FOTOGRAFICKÁ DETEKCE

Atomová emisní spektrometrie

ZPRACOVÁNÍ EMITOVANÉHO ZÁŘENÍ

- FOTOELEKTRICKÁ DETEKCE ZÁŘENÍ

- fotonka

- fotoelektrický násobič (fotonásobič)

- integrátor, A/D převodník

- vícekanálové - až 60 PM

- hradlový (selenový) článek

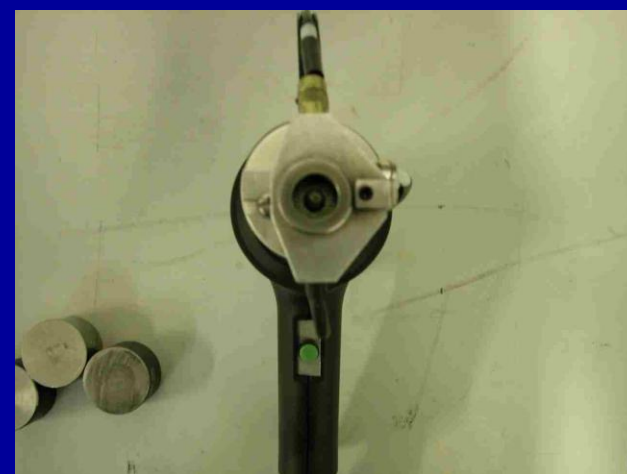
- fotodiody - CCD detektory - tisíce kanálů

Atomová emisní spektrometrie

PŘÍSTROJE

- **SIMULTÁNNÍ PŘÍSTROJE - KVANTOMETRY**
  - ↳ sledování čar omezeného počtu prvků
  - ↳ Rowlandův kruh - řada vyhodnocovacích kanálů (pro jednotlivé vlnové délky) s fotonásobiči
- **SEKVENČNÍ PŘÍSTROJE**
  - ↳ plasmový zdroj
  - ↳ dvojitý monochromátor
  - ↳ fotoelektrická detekce

Mobilní jiskrový spektrometr fy. Hilger Analytical ATTEST 2

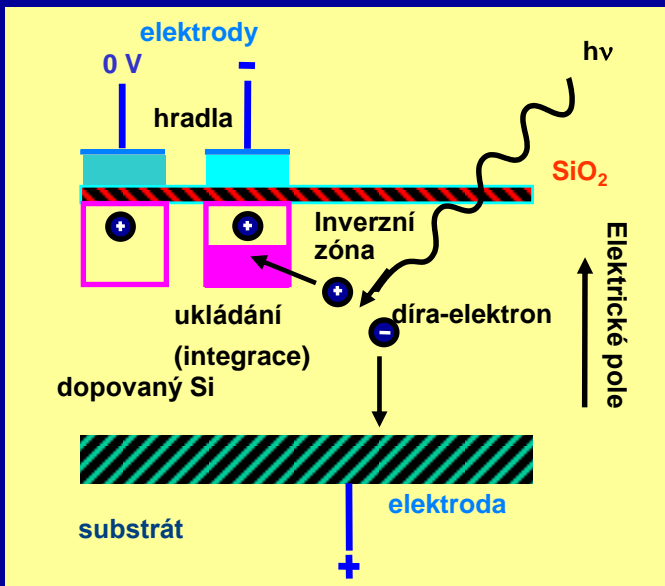

Jiskrový spektrometr

analytické jiskřiště – zde vzniká výboj a dochází k buzení spektrálních čar prvků, které jsou přítomny ve vzorku
– je tvořeno uhlíkovou elektrodou a protielektrodou (vzorek)

difrakční mřížka – rozklad polychromatického záření vycházejícího z jiskrového výboje

detektor – soustava 3 CCD detektorů pokrývající spektrální oblast 270-560 nm

Dopadající elektrony jsou sbírány pomocí MOS kondenzátorů a náboje jednotlivých pixelů se systematicky posouvají pomocí těchto MOS kondenzátorů přes elektrické pole až k čtecímu zesilovači.

Metody využívající laserové ablace

1. Laserová ablace spojená s indukčně vázaným plazmatem (LA-ICP-OES)
2. Spektrometrie laserem buzeného plazmatu (LIBS)

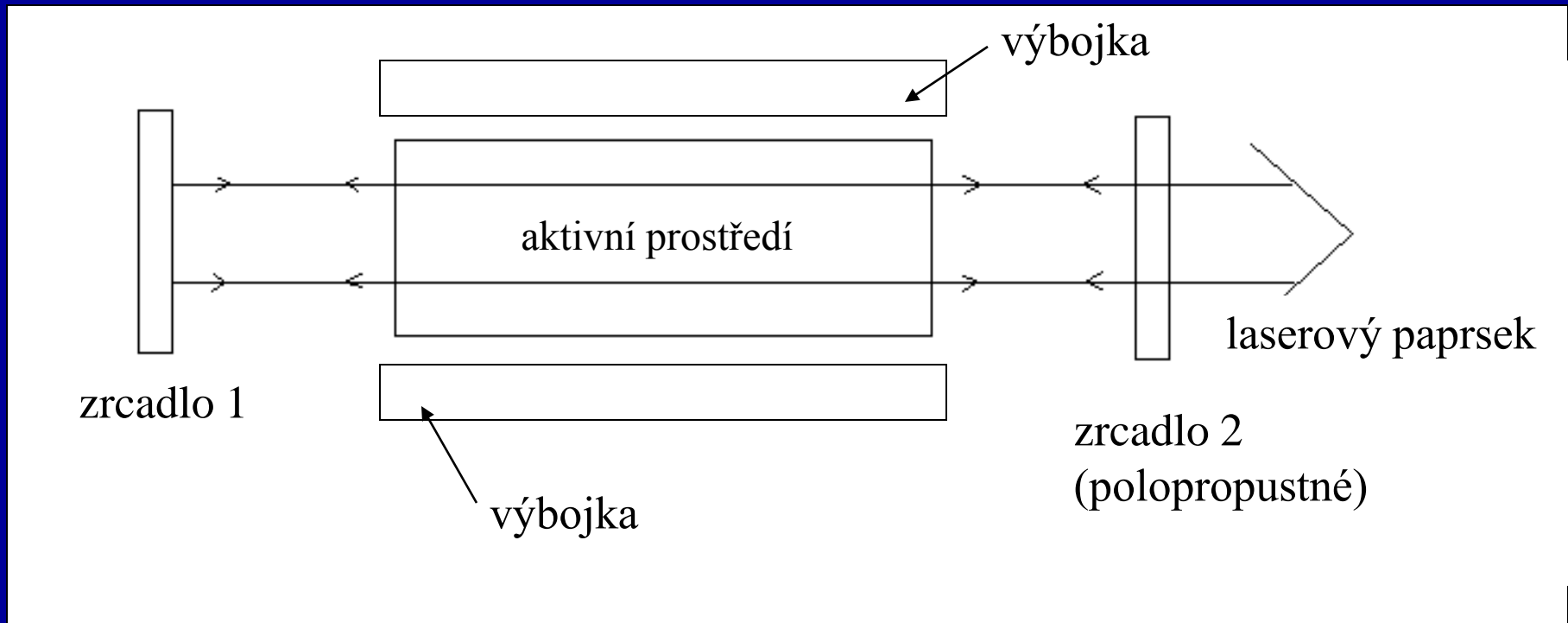

Základní princip laseru

Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation

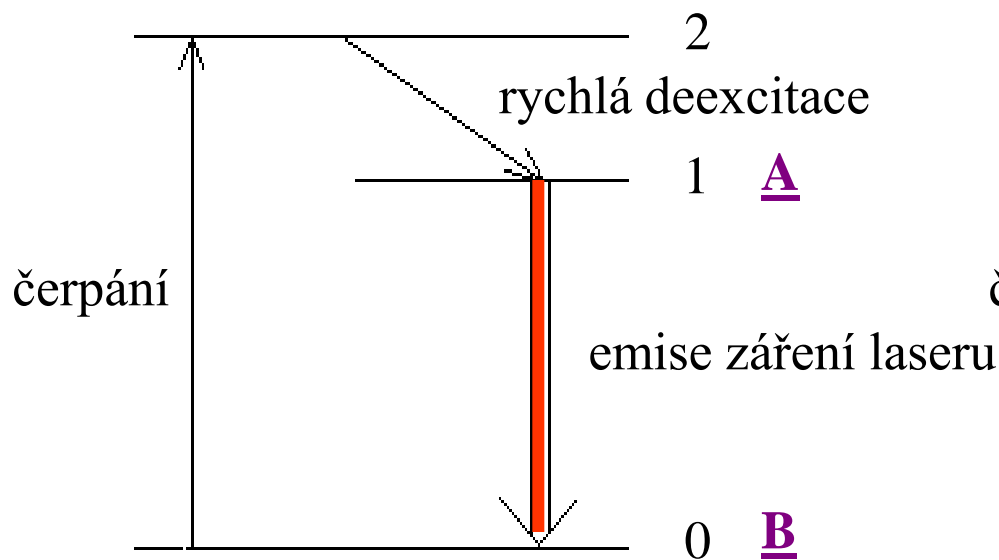
(vlnové délky od IR do UV oblasti)

- **aktivní prostředí** (pevná fáze, plyny, barviva, polovodiče)
- **inverzní populace** (počet elektronů v horní hladině je vyšší než v hladině dolní)
- **stimulovaná emise** (časově a prostorově koherentní záření)

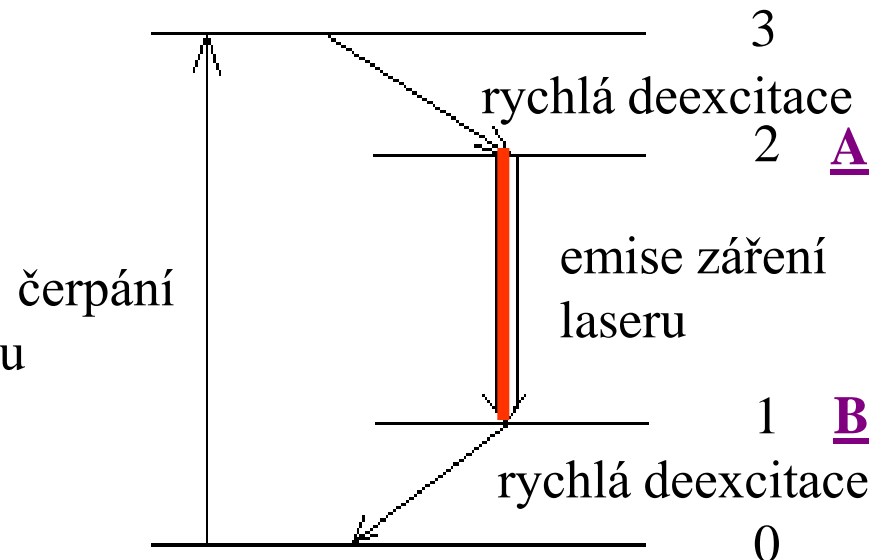

Tří a čtyřhladinový systém

Tříhladinový systém

Čtyřhladinový systém

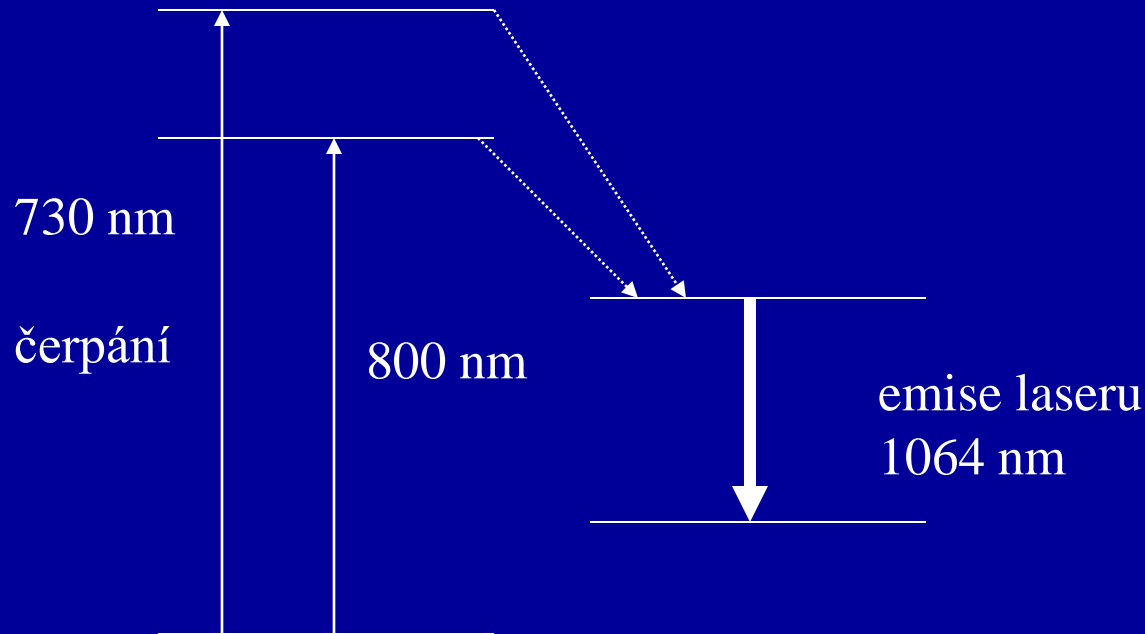

Jestliže na hladině **A** je doba setrvání elektronu delší ve srovnání s vyšší hladinou, tak může být dosaženo vyššího počtu elektronů na hladině **A** ve srovnání s hladinou **B**, čímž je dosaženo inverzní populace

Dosažení inverzní populace lze dosáhnout snadněji u čtyřhladinových systémů

Energetické hladiny Nd:YAG laseru

Yttrium – Aluminium – Garnet (YAG) dopovaný ionty Nd^{3+}

čerpání laseru ..... viditelná oblast
emise laseru ..... blízká IR oblast

Pracovní módy:
kontinuální (CW) laser
pulsní (Q-switched laser)

Využití laserů v analytické chemii

excitace – laserem indukovaná fluorescence (LIF)

Ramananova spektrometrie

absorpční spektrometrie (atomová, molekulová)

laserem indukovaná optoakustická spektrometrie (LIOAS)

ionizace – hmotnostní spektrometrie – laser ionization mass analysis (LIMA)

laser desorption ionization (LDI MS)

matrix assisted -,- (MALDI - TOF – MS)

laser microprobe (LMMS)

laserová ablace

Základní pojmy

Ablace - (lat. ablatio – leptání): souhrn procesů vedoucí k narušení povrchu materiálu, tavení, sublimace, eroze, exploze apod.

Laserová ablace — zahrnuje procesy probíhající při interakci laserového paprsku se vzorkem – prudký ohřev, odpaření, exploze, uvolnění materiálu ve formě aerosolu a par

Techniky založené na laserové ablaci:

- spektrometrie laserem buzeného plazmatu
LIBS (laser-induced breakdown spectrometry)
- techniky využívající LA jako generátor aerosolu:
LA – ICP - OES, LA - ICP - MS

Interakce laserového záření se vzorkem

ICP-OES
ICP-MS

Aerosol

Atomy, ionty,
shluky, aerosol

Vypařování
Atomizace
Excitace
Ionizace

Laserový paprsek

Mikroplasma

Absorpce záření
v plazmatu

Emise hv

LIBS

Deponovaný
materiál

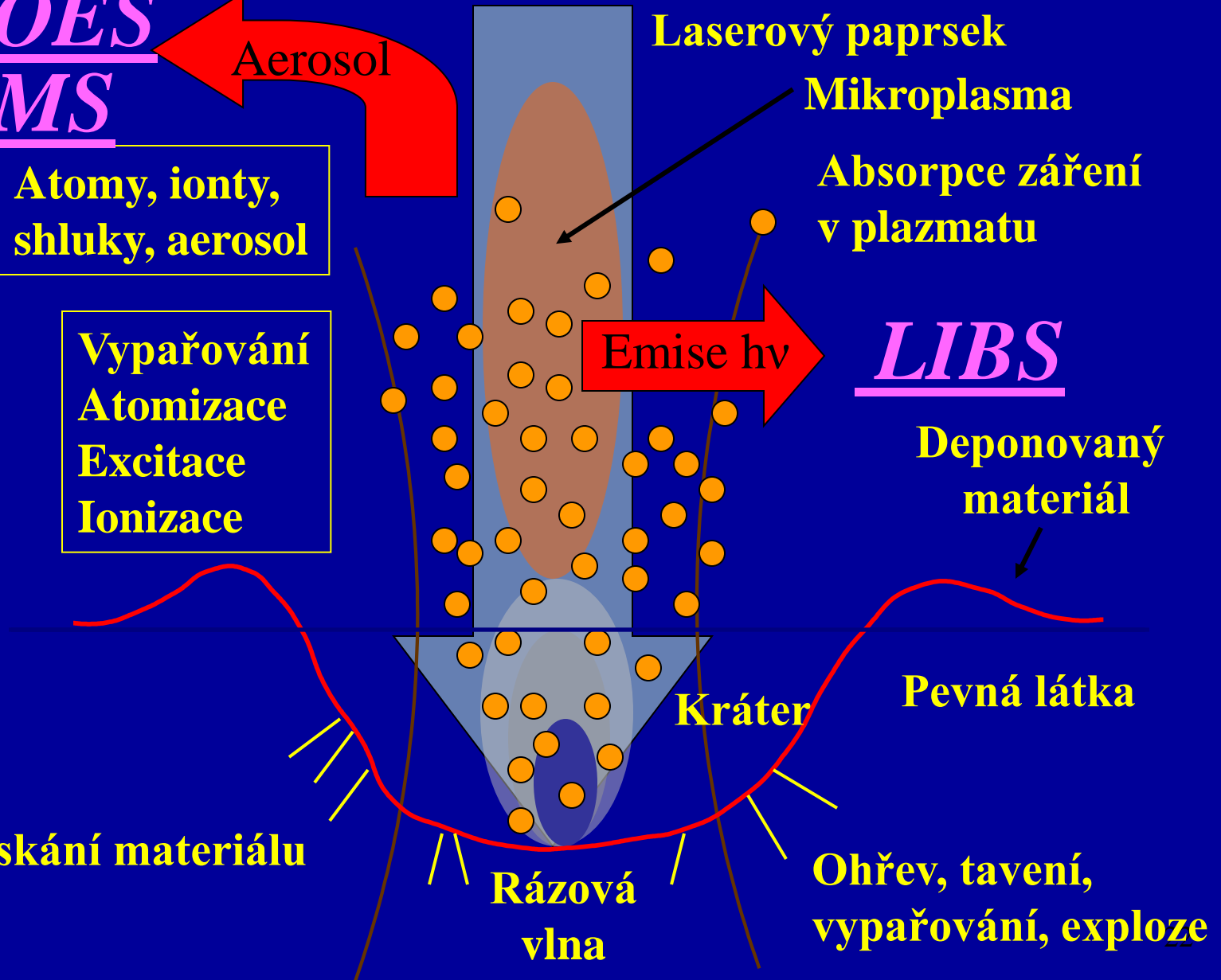
Pevná látka

Kráter

Praskání materiálu

Rázová
vlna

Ohřev, tavení,
vypařování, exploze

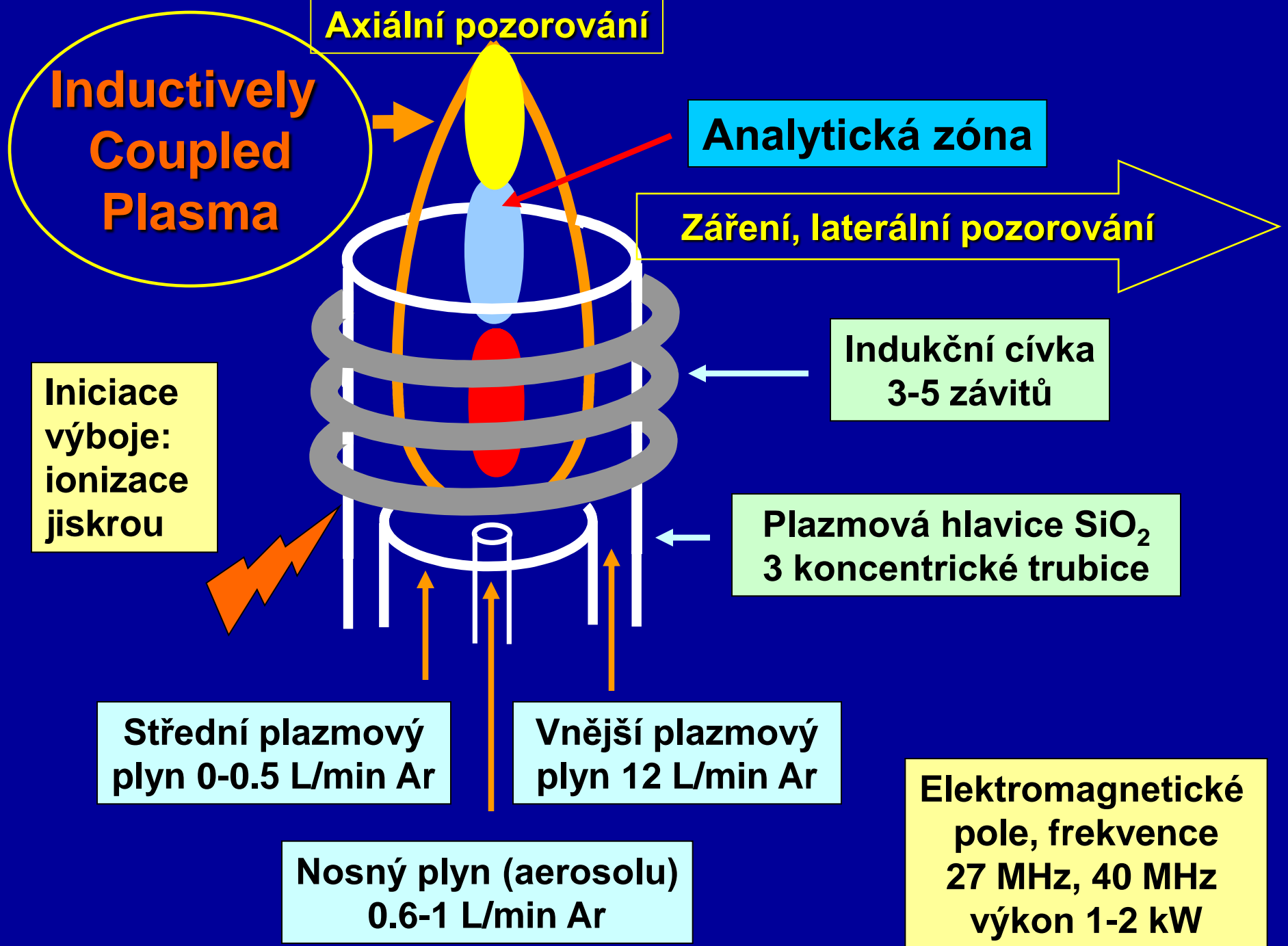

**Laserová ablace spojená s indukčně
vázaným plazmatem (LA-ICP-OES)**

Indukčně vázané plazma ICP

- Excitační zdroj pro atomovou emisní spektrometrii (ICP-AES), excitace M a M⁺
- Ionizační zdroj pro anorganickou hmotnostní spektrometrii (ICP-MS), 90%-ní ionizace: M⁺
- Atomizační prostředí pro atomovou fluorescenční spektrometrii (ICP-AFS), dokonalá atomizace

Axiální pozorování

Inductively Coupled Plasma

Analytická zóna

Záření, laterální pozorování

Iniciace výboje: ionizace jiskrou

Indukční cívka 3-5 závitů

Plazmová hlavice SiO₂ 3 koncentrické trubice

Střední plazmový plyn 0-0.5 L/min Ar

Vnější plazmový plyn 12 L/min Ar

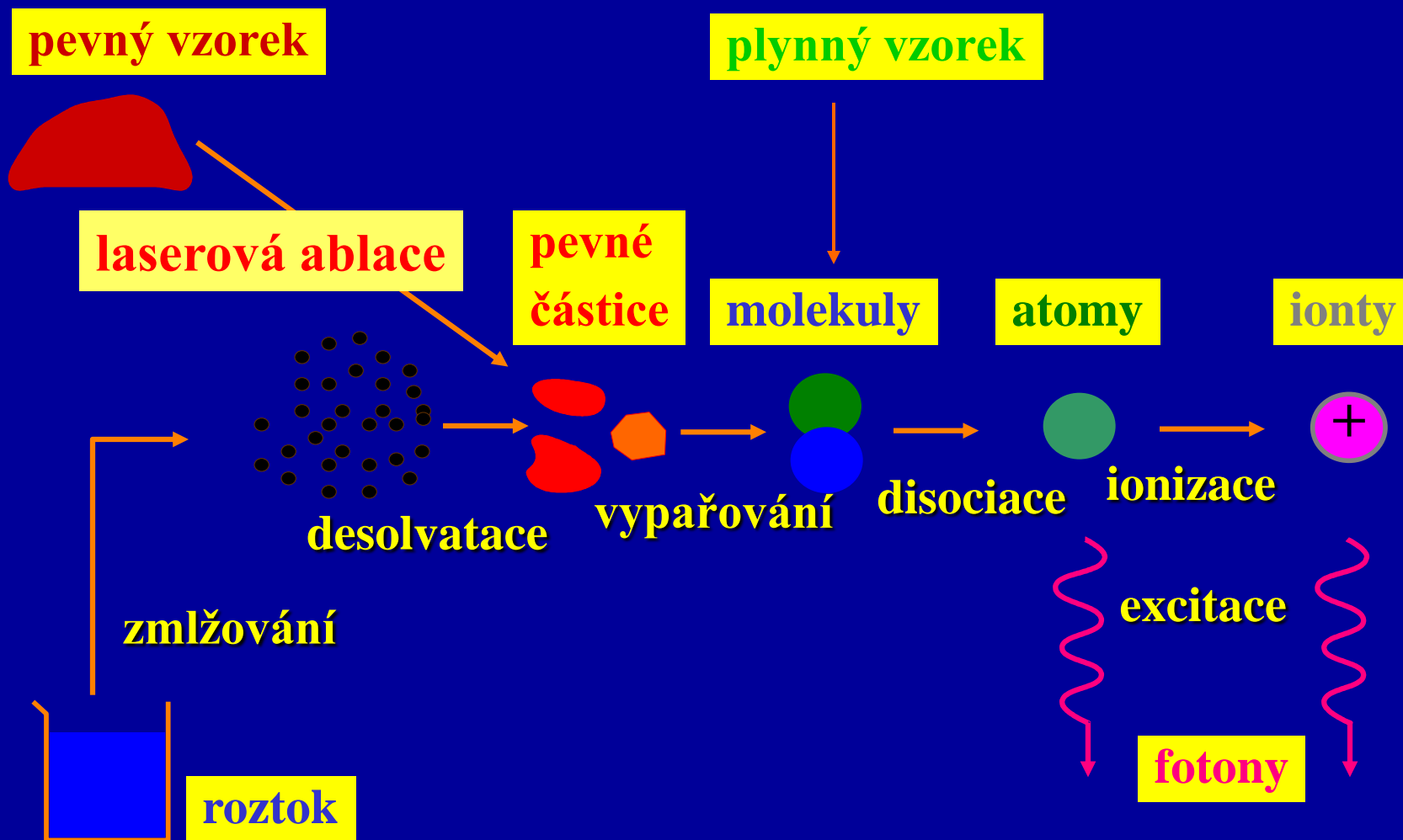
Nosný plyn (aerosolu) 0.6-1 L/min Ar

Elektromagnetické pole, frekvence 27 MHz, 40 MHz výkon 1-2 kW

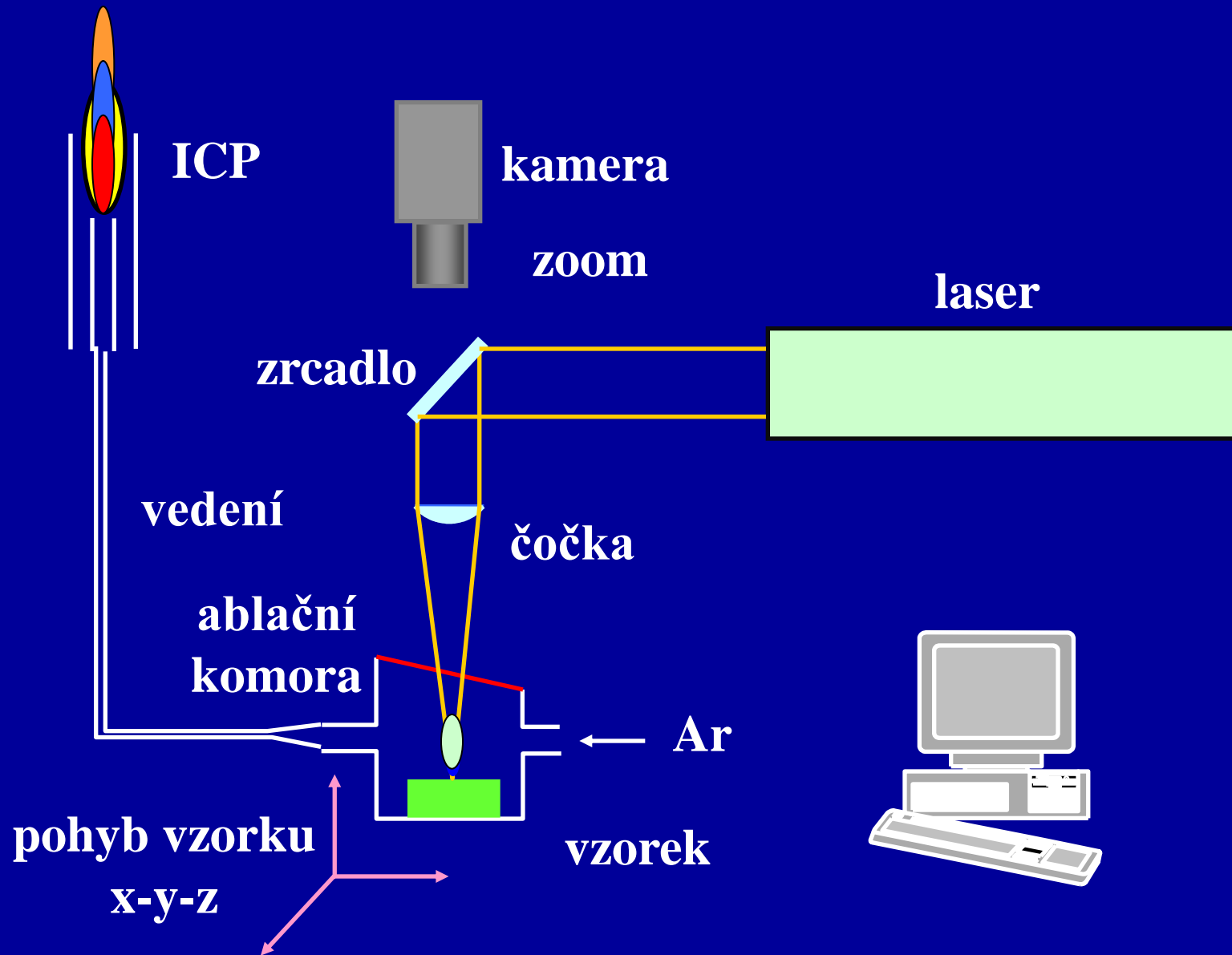
Analytické vlastnosti ICP-AES

- Stanovení 73 prvků včetně P, S, Cl, Br, I
- Simultánní a rychlé sekvenční stanovení
- Vysoká selektivita (rozlišení spektrometru)
- Nízké meze detekce (0.1-10 ng/ml)
- Lineární dynamický rozsah 5-6 řádů
- Minimální interference osnovy ($< \pm 10 \% \text{ rel.}$)
- Přesnost (0.5 - 2 % rel.)
- Správnost ($\sim 1 \% \text{ rel.}$)
- Kapalné, plynné i pevné vzorky
- Průtoky mL/min až $\mu\text{L}/\text{min}$

Tvorba analytického signálu

Instrumentace LA-ICP spektrometrie

Použití laseru pro analýzu pevných vzorků

- Důvody

- ☞ Eliminace rozkladu pevných vzorků pro ICP

- ☞ Eliminace vody a kyselin (zdroj spektrálních interferencí v ICP-MS)

- ☞ Lokální analýza, mikroanalýza

- Parametry používaných laserů

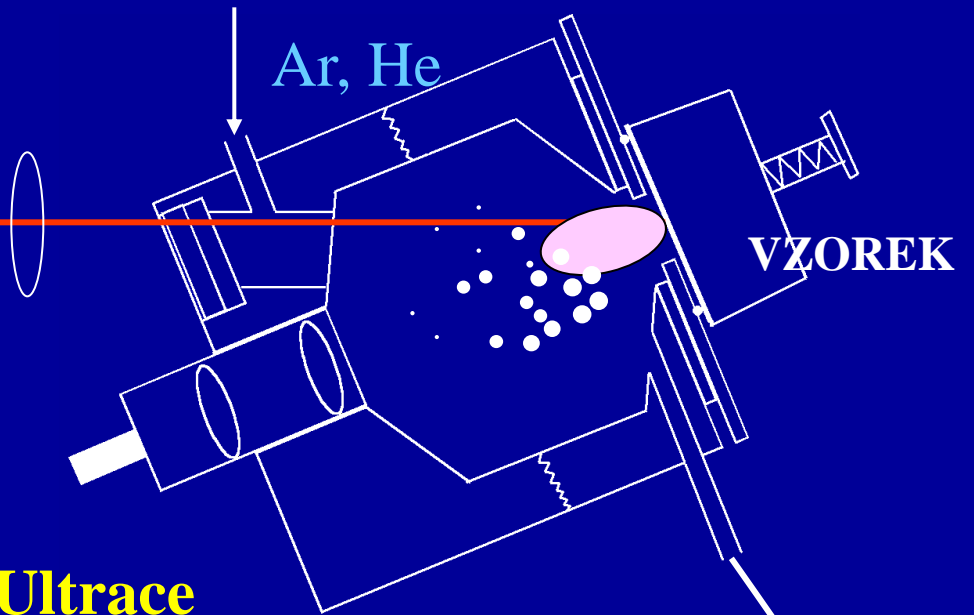
- ☞ Pulsní (4-7 ns), 10 mJ-1 J, 10-100Hz, $d = 5\mu\text{m}$ až 1 mm, $10^9\text{W}/\text{cm}^2$

- ☞ Pevnolátkové (Nd:YAG, 1064 nm, 266 nm, 213 nm; exciplexové XeF* 351 nm, KrF* 248 nm, ArF*193 nm)

EXPERIMENTÁLNÍ USPOŘÁDÁNÍ

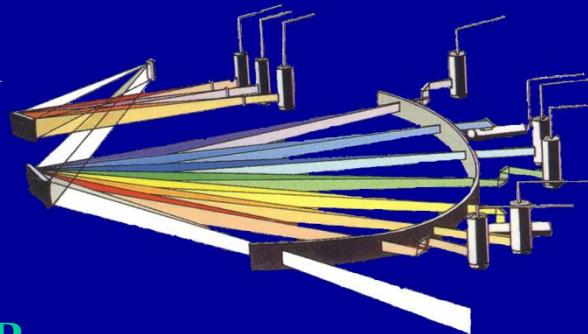
Nd:YAG Brilliant

10 Hz 5 ns

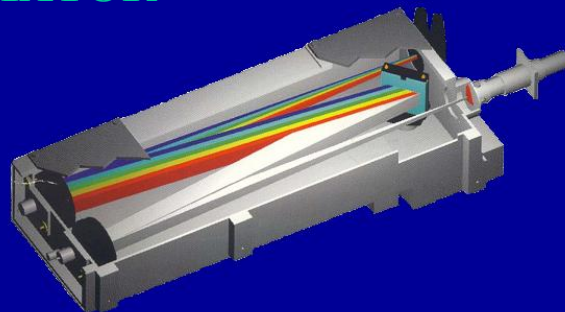

ICP-OES Jobin Yvon – 170 Ultrace

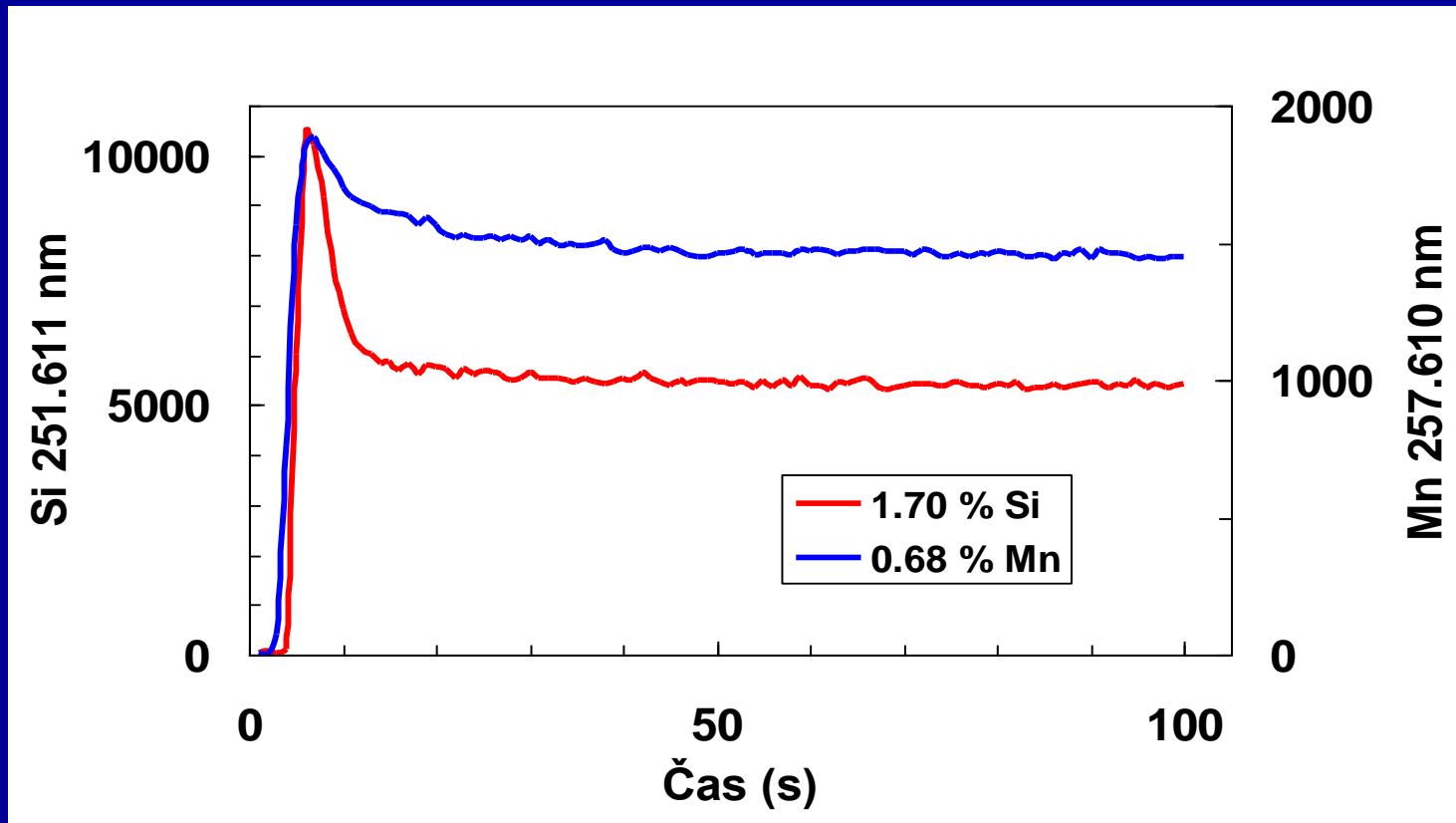
POLYCHROMÁTOR

MONOCHROMÁTOR

Příklad časového průběhu signálu Si a Mn během ablace vzorku oceli

Laser Brilliant Quantel, IR - 1064 nm, ICP JY-170

Příklad - vzorky ocelí

1. kompaktní: oceli – referenční standardy
2. práškové:

vzorky strusek a pūd, referenční materiály

z těchto se připraví lisované tablety se stříbrem

Postup měření

1. Zjištění parametrů čar Cr, Mn, Si, Mo, Ni, změření profilů a nastavení korekce pozadí
2. Změření kalibračních závislostí
3. Měření vzorku

Vyhodnocení:

- a) výpočet limity detekce z kalibračních křivek
- b) určení pásů spolehlivosti kalibračních křivek
- c) odečtení obsahu neznámého vzorku z kalibračních křivek s určením intervalu spolehlivosti

Spektrometrie laserem buzeného plazmatu

(Laser Induced Breakdown spectrometry)

LIBS

Základní princip:

- interakce vzorku s laserovým paprskem o vysoké hustotě záření ($\sim \text{GWcm}^{-2}$ - ablace), pulzní lasery
- prudký ohřev povrchu vzorku, odpaření uvolnění materiálu ve formě aerosolu a par
- vznik mikroplazmatu, emise elektromagnetického záření
- detekce záření (spektrometrie s časovým rozlišením)

V současné době aktuální a rozvíjející se technika:

pokrok ve vývoji laserů (spolehlivost, cena, velikost)

relativně jednoduchá instrumentace (kompaktní přenosná zařízení)

in-situ a on-line monitoring (sondy s optickými vlákny)

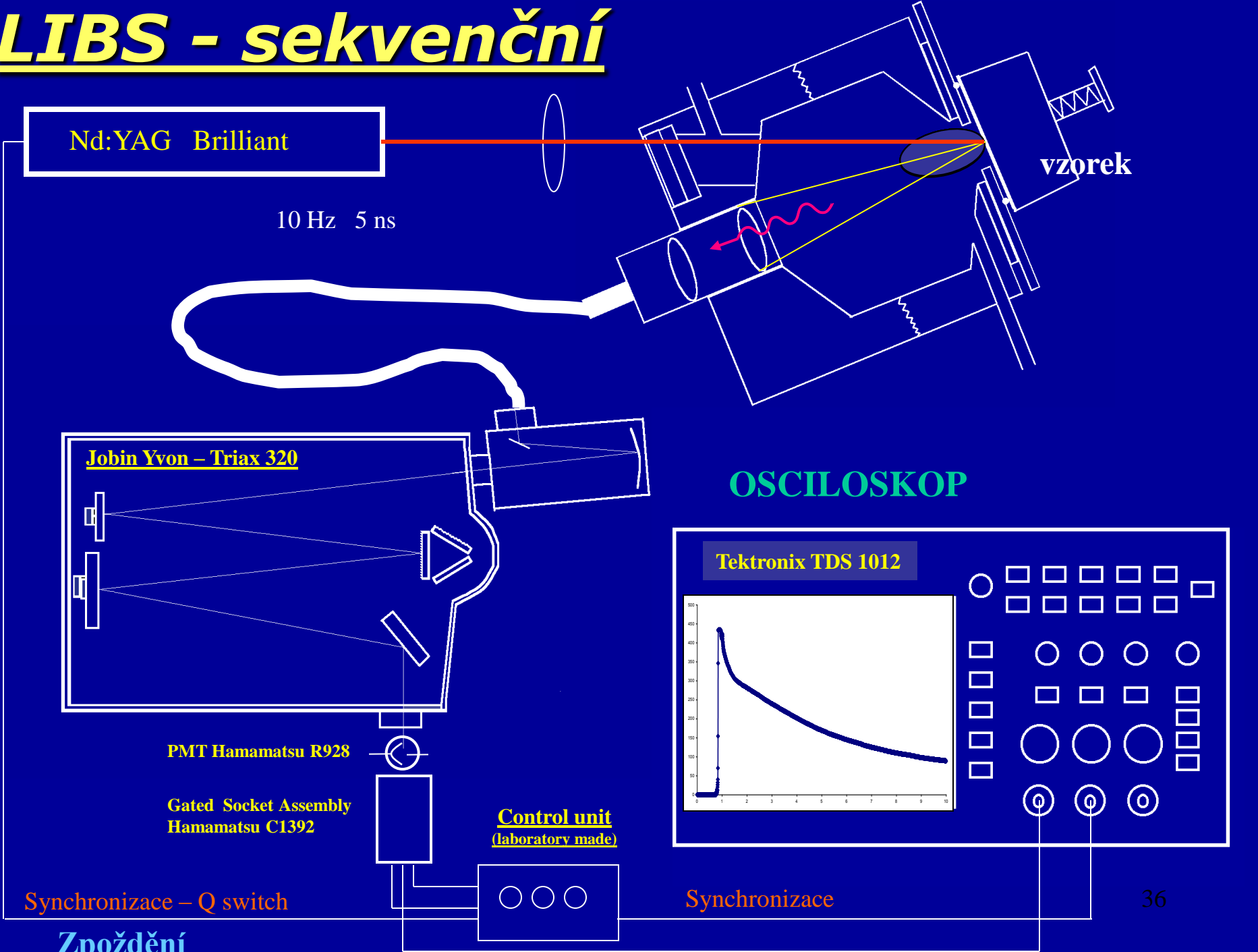
měření „na dálku“ (remote monitoring)

aplikace na širokou škálu materiálů – průmysl, životní prostředí, medicína ...

vývoj komerčních přístrojů

výzkum a vývoj nových metod stanovení

LIBS - sekvenční

Nd:YAG Brilliant

10 Hz 5 ns

vzorek

Jobin Yvon - Triax 320

OSCILOSKOP

Tektronix TDS 1012

PMT Hamamatsu R928

Gated Socket Assembly
Hamamatsu C1392

Control unit
(laboratory made)

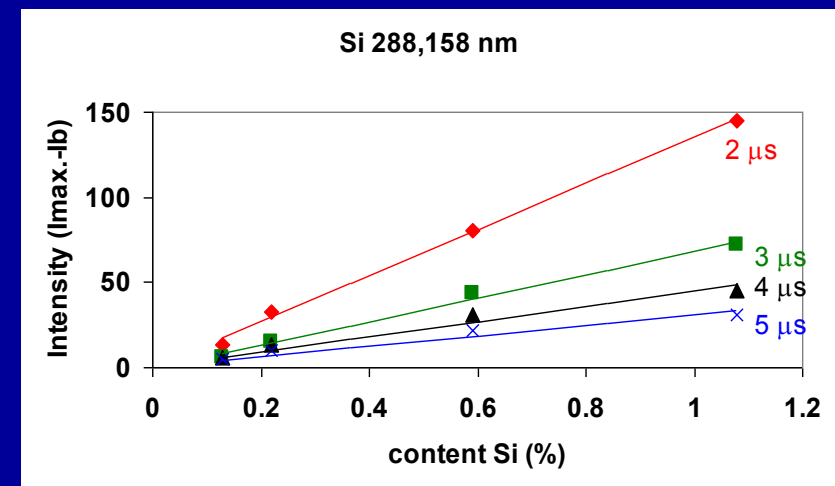
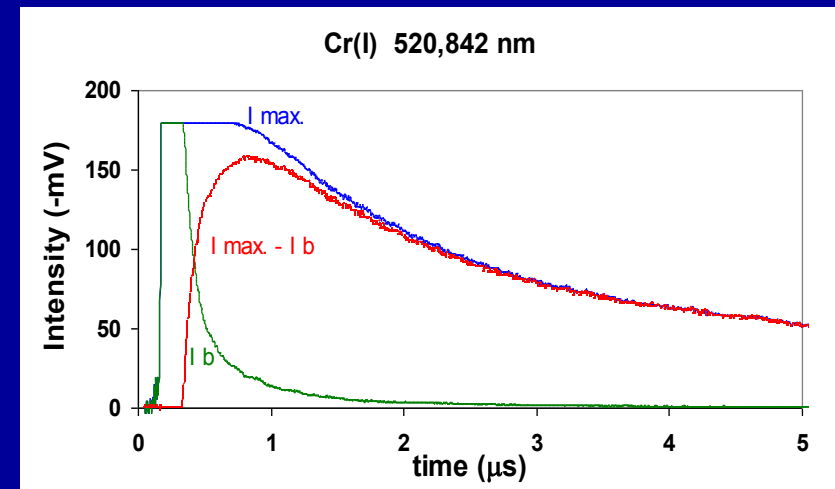
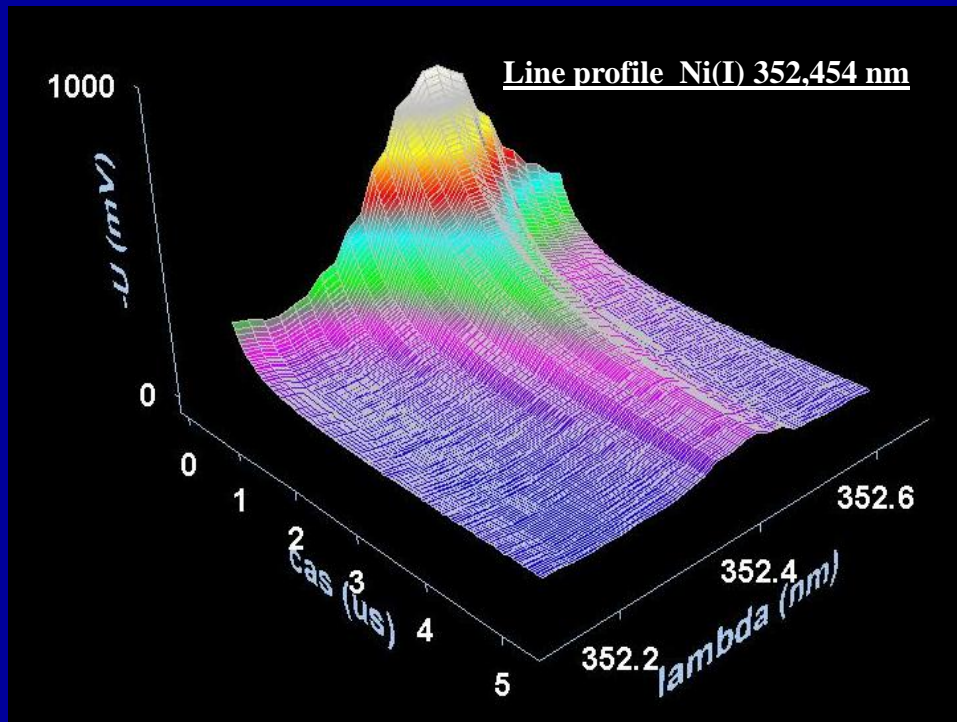
Synchronizace - Q switch

Synchronizace

Zpoždění

Sekvenční měření

„jednokanálové“ - časový průběh
pro jednu vlnovou délku, jeden pulz

LIBS - simultánní

Nd:YAG Brilliant

10 Hz 5 ns

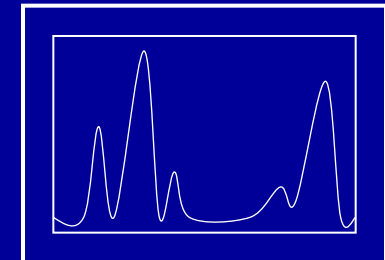
vzorek

Jobin Yvon – Triax 320

ICCD Jobin Yvon Horiba

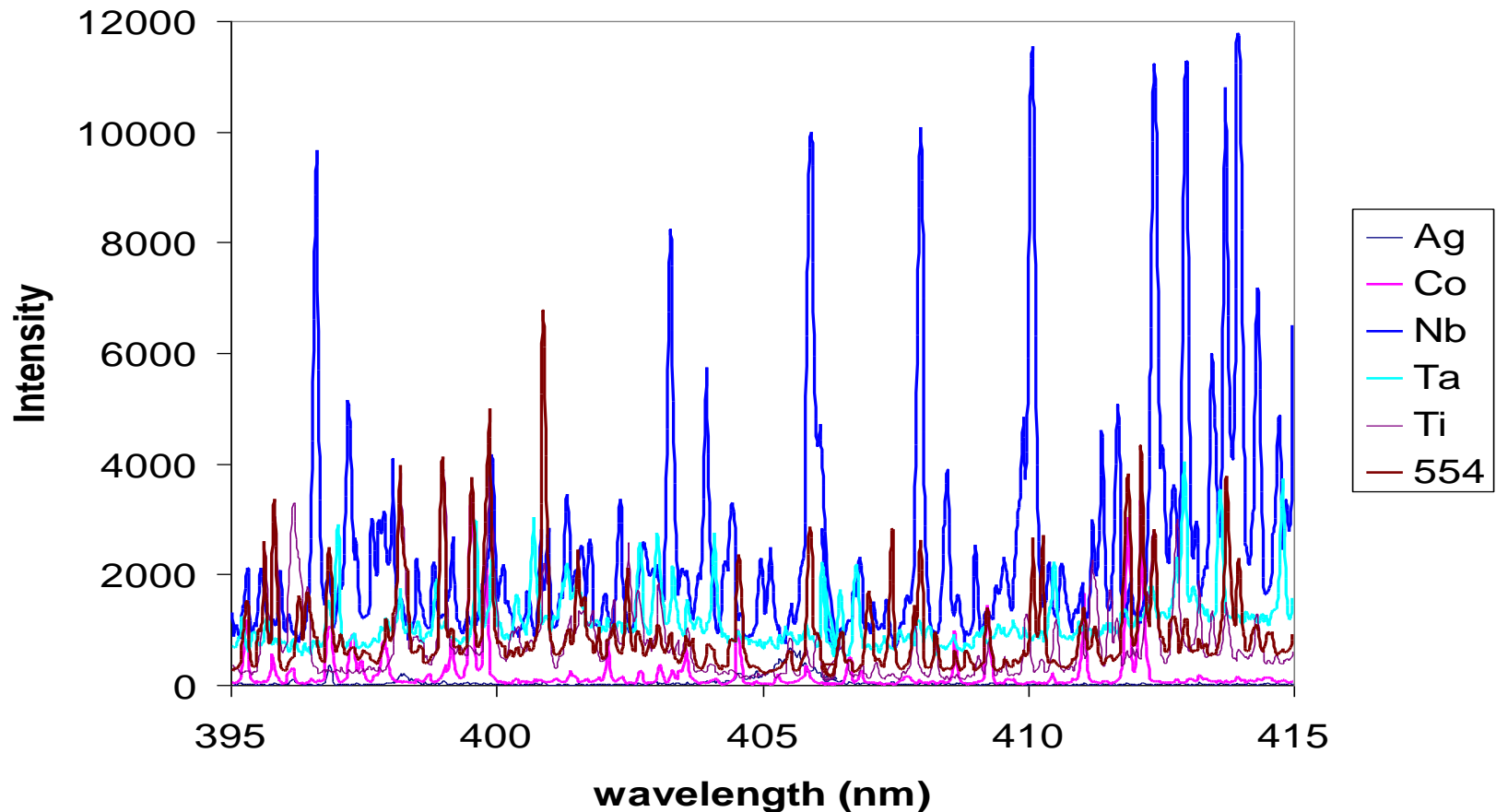
Řízení Xe výbojky

Řízení Q – switch

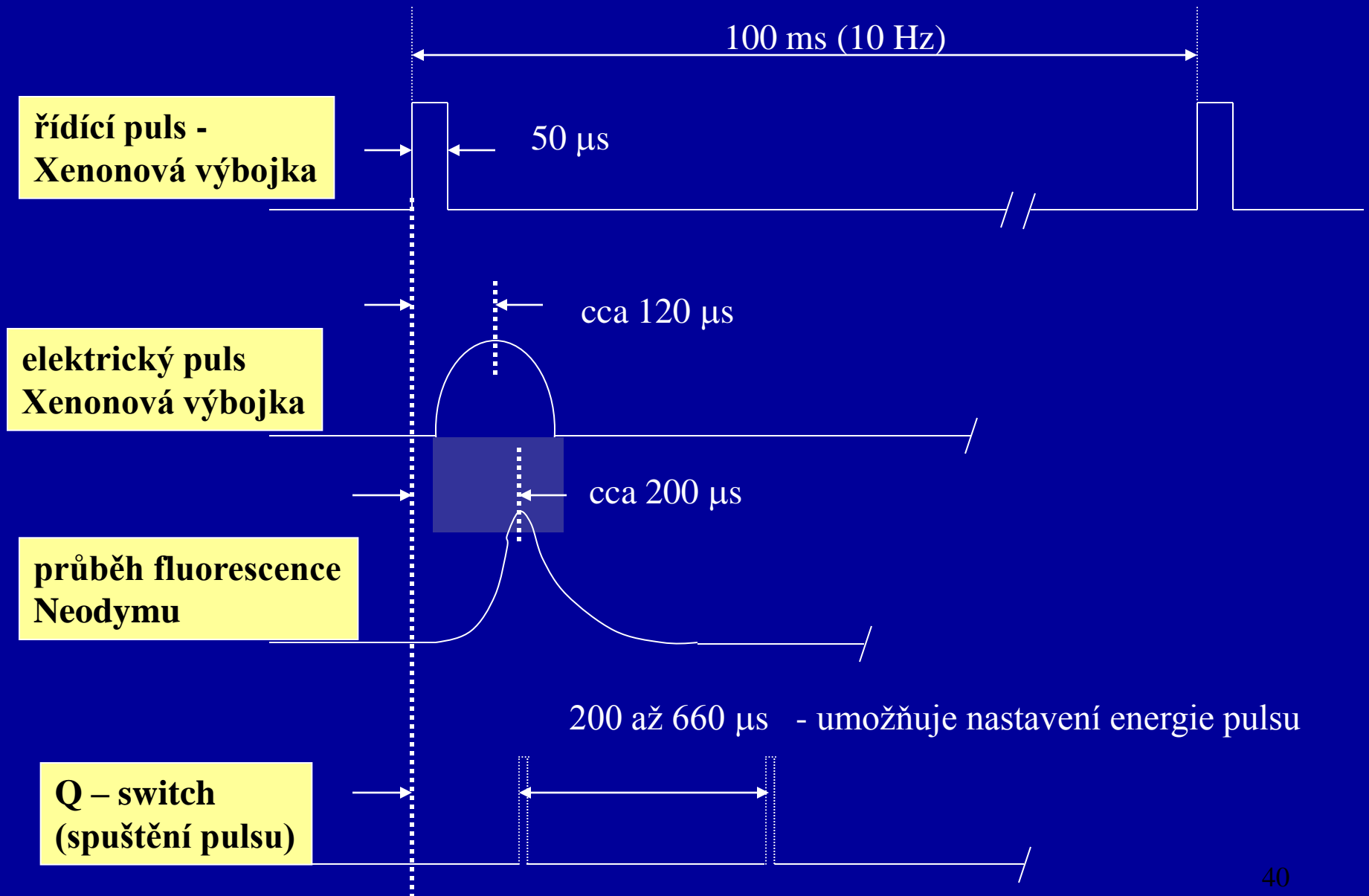

Simultánní měření

„vícekanálové“ – spektrum pro dané časové okno, jeden pulz

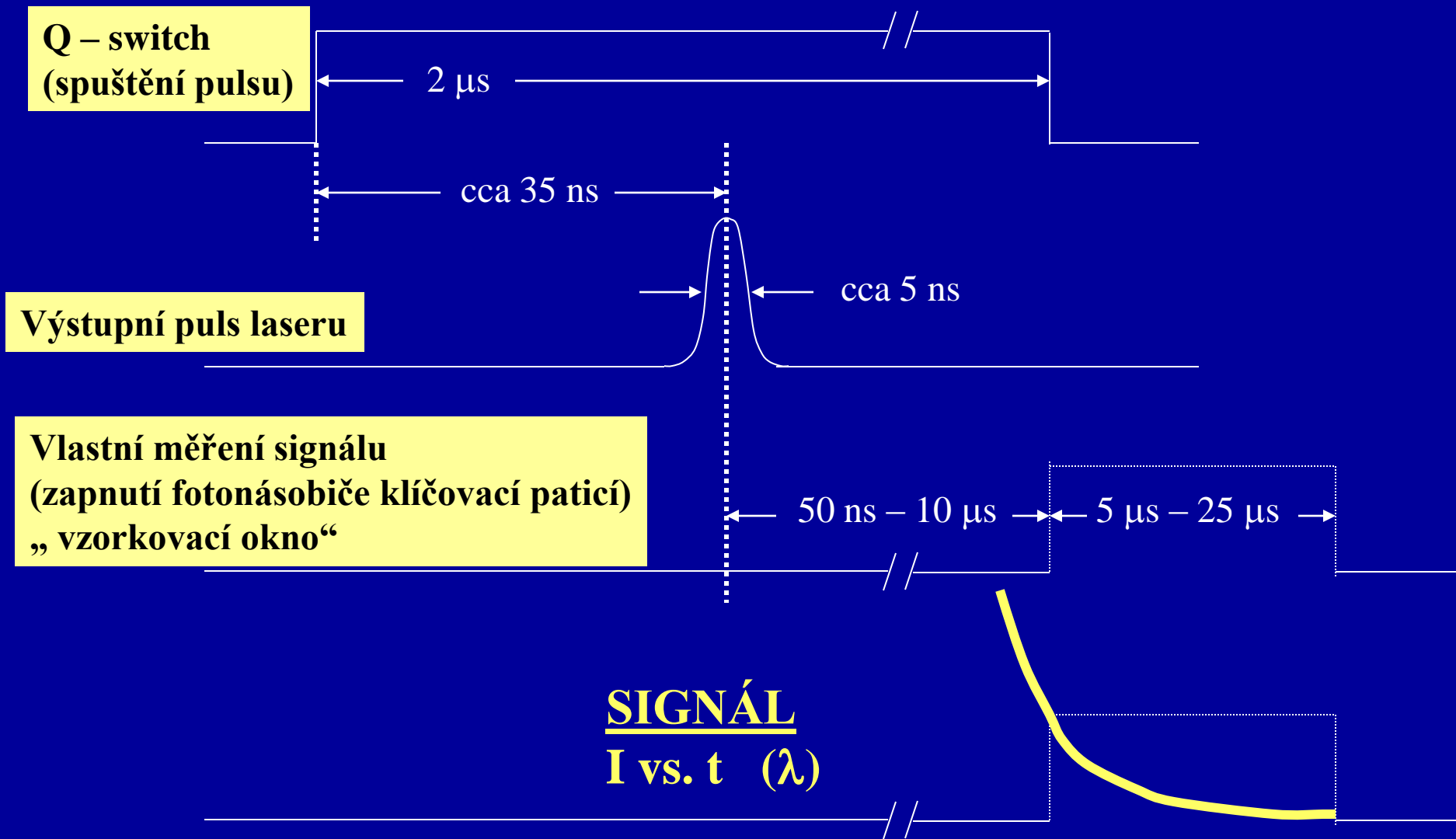

Časový režim laseru

Časový režim měření

Výběr emisních čar Cr, Mn, Si, Mo, Ni

-využití zkušeností z jiskrové kvantometrie

-proměřeno okolí čar a vybrány vhodné vlnové délky pro korekci pozadí

prvek/čára	maximum (nm)	korekce pozadí (nm)
Cr I	520,842	520,492
Mn I	404,135	404,215
Si I	288,158	288,358
Mo I	553,303	552,903
Ni I	352,454	352,854

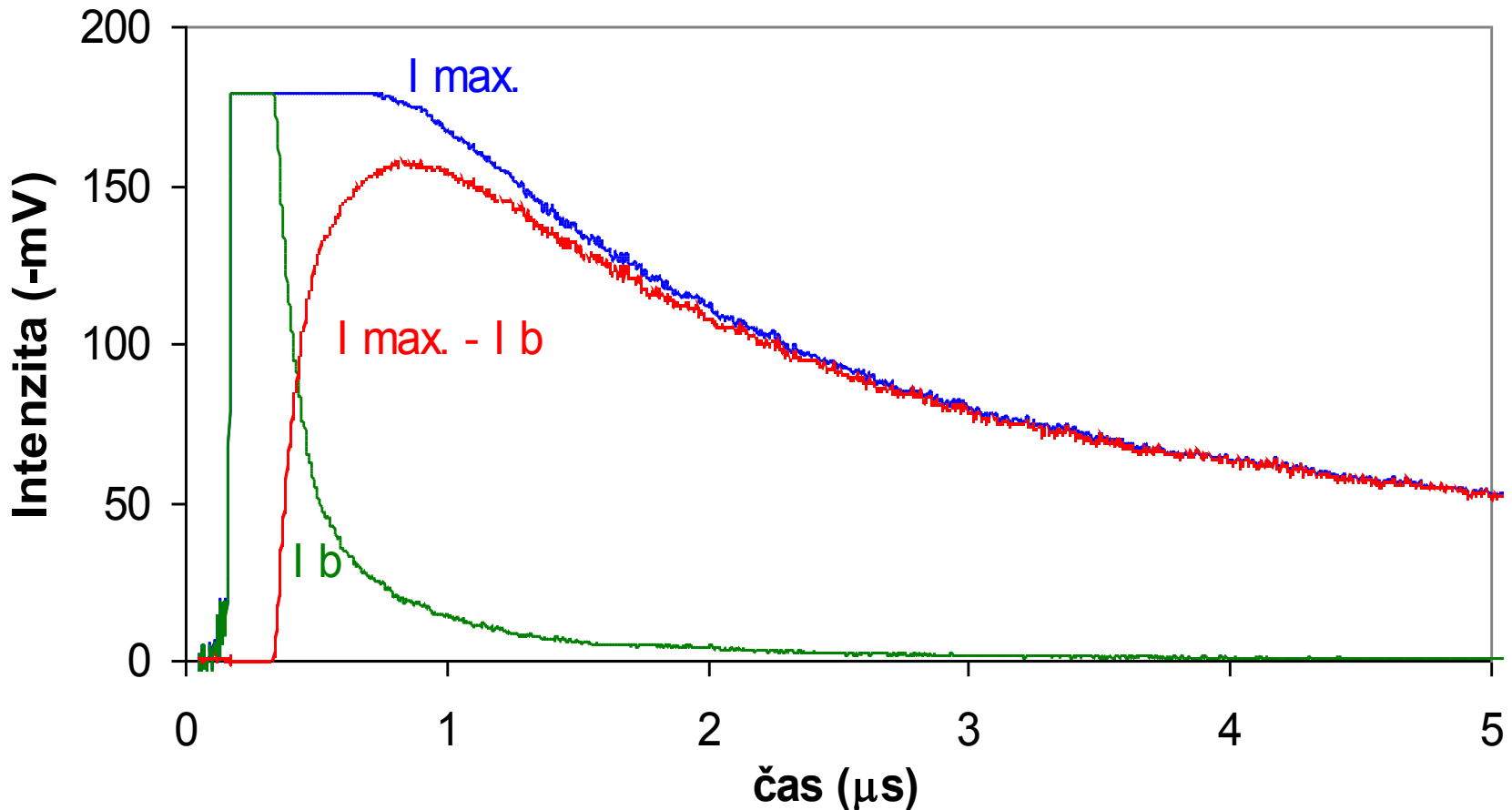
vzorky ocelí – referenční standardy

vzorky strusek a půd, referenční materiály,
lisované tablety s práškovým stříbrem

Příklad časového průběhu signálu

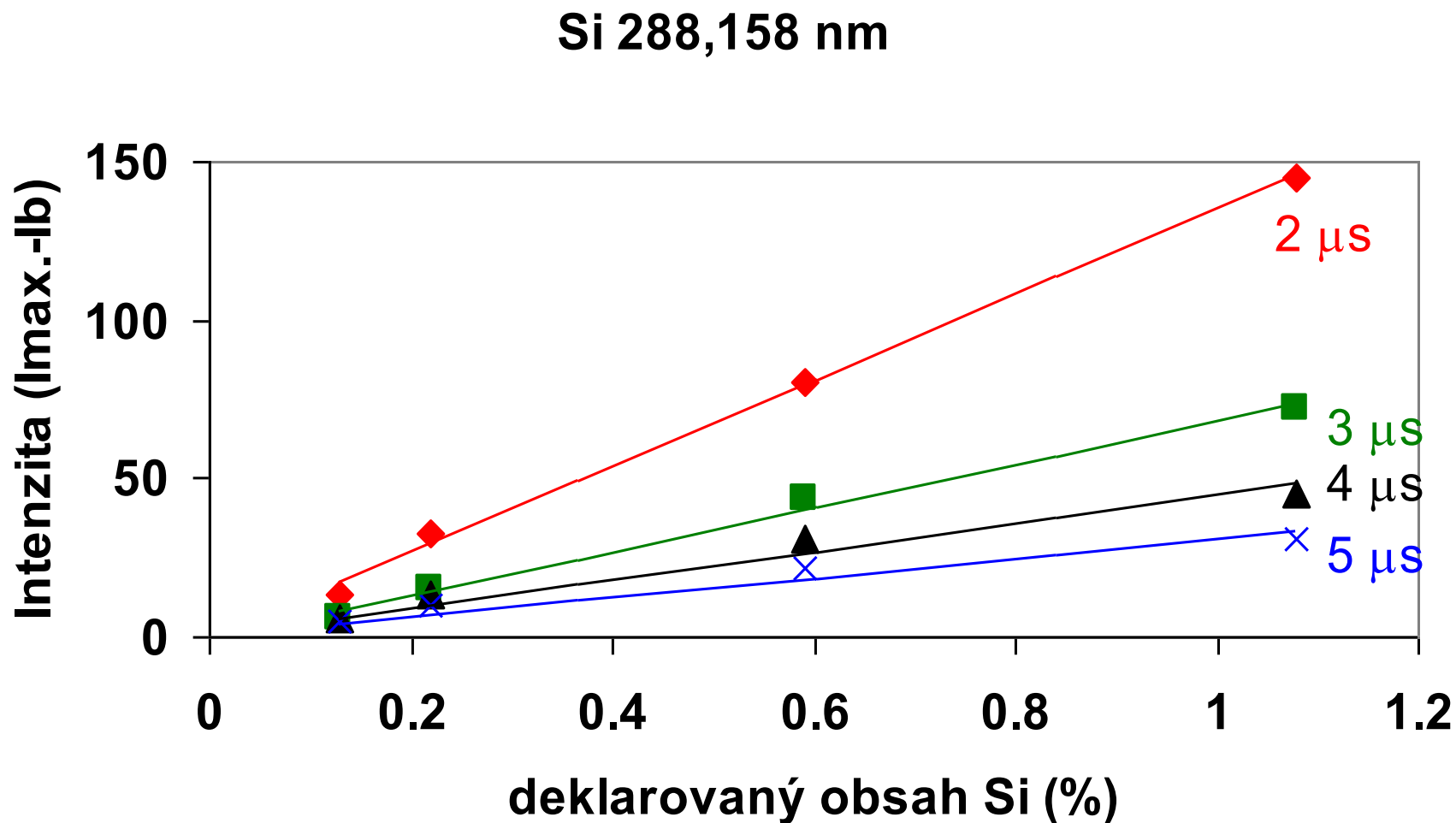
Průběh signálu 50 ns až 5 μ s po pulsu laseru v maximu čáry Cr I - 520,84 nm ($I_{\max}$), na pozadí při 520,50 nm (I_b) a rozdíl signálů v maximu a na pozadí ($I_{\max} - I_b$).
Měření vzorku oceli (27,98 % Cr), průměrný signál po 128 pulsech laseru.

Cr(I) 520,842 nm

Příklad kalibrační křivky pro Si

Si(I) 288,158 nm odečet pozadí 288,358nm ($I_{\max} - I_b$).
průměrování 128 pulsů laseru
3 měření v různých místech vzorku

Příprava tablet

tablety se pro LIBS, LA-ICP-OES a XRF se připravují s použitím různých poživ

navážka vzorku (struska, půdy)

navážka celulóza, práškové kovy a pod.

mletí - 10 min
kulový mlýn

lisování – průměr tablet 12 mm
lis SP2 Mobiko

Perspektivní výzkumné směry

- LIBS

  - dálková detekce

  - analýza IN-SITU - přenosná zařízení

  - analýza pod vodní hladinou

- ICP-MS s laserová ablací

  - lokální analýza a mikroanalýza geolog. materiálů:

    - izotopová analýza, datování, stopová analýza zrn

  - hloubkové koncentrační profily povlaků: pokovení, resistantní keramika, vrstevnaté materiály

  - stopová analýza práškových materiálů: ŽP (půdy)